

KRÁSA NAŠEHO DOMOVA

— VĚSTNÍK —

„SVAZU ČESKÝCH OKRAŠLOVACÍCH SPOLKŮ V KRÁLOVSTVÍ ČESKÉM“
A KLUBU „ZA STAROU PRAHU“

PRAVDA * DOBRO * KRÁSA

Zdeněk Wirth:

O zahradách starých a moderních.

(Přednáška v Společ. klubu »Slavia« dne 15. března 1905.)

Zahrada je umělecké dílo. Umělec spojuje se tu s přírodou, aby vytvořili společně, co doplňuje domácí život, co umožňuje pokračování privattissima i pod širým nebem. Má tedy zahrada vztahy k architektuře tak úzké, že ji možno přiřaditi přímo k výtvorům tohoto umění. Ale to se dnes málo chápe. Běžná zahrádka je dnes falešnou kopií velkých parků nebo romantických krajin.

Chceme ukázati na toto nepochopení, a k tomu nejlépe se hodí krátce naskizzovati celý vývoj umění zahradního, jak se v různých dobách utvářelo za vlivů celé ostatní kultury, ale vždy ruku v ruce s ostatním uměním a pod určitými pravidly současné estetiky. Bude to několik slov o formách a ideových směrech, jež se tu uplatňovaly a vedly k tvoření zcela vědomému. Při tom budeme míti na mysli pro starší dobu jen zahradu, jako část domu, neboť veřejný park vynucuje si společenský život dosti pozdě v novověku. — Zahrada vznikala v kultuře národů vždy až po domě; vypěstovaný smysl pro pohodlí v domě obrátil se i do okolí a přibral k domu nejbližšího prostoru. Ve snaze po zkrášení tohoto prostoru a přizpůsobení jeho celému domu stvořila si každá kultura svůj styl zahradní a zahradní architekturu. Pomijíme tu úplně kultury nám odlehlé, nemluvíme o zahradě egyptské, čistě architektonické, jež přenesla své formy i do Mesopotamie (visuté zahrady Semiramidiny), kde přidali ještě k architektonickému principu bohatost vegetace, a konečně i do Orientu evropského, kde dochází tento způsob svého vrcholu u Maurů ve Španělsku, a do Italie.

Teprve těchto římských zahrad všimněme si podrobněji! Římané dovedli upraviti a přizpůsobiti převzaté principy pro vkus západu. Dva typy vypěstovali k úplné dokonalosti: zahrádku u domu a velké zahrady u vill. Přesné rozdělení městského domu, jak je vidíme na příklad v Pompejích, poskytovalo již ve dvoře místo, kde kolem šplounající fontány obyvatel se procházel a kam přímo z jídelny vcházel, kde mohl

umístiti květiny a keře, ale určité položení hlavní zahrady bylo vždy na nejzazším konci domu, za portikem; odtud vedla dvířka do některé postranní ulice. Zahrada byla přesně dělena, cestičky v pravých úhlech protínaly travnatou plochu. Jinak bylo u vill, jež si stavěl zámožný měšťan na venkově, nejraději na pobřeží mořském. Řád stavební a omezené místo nevázalo majitele k určité rozloze, celé okolí villy nabízelo se k procházkám a občerstvení. A tak malým upravením povrchu, vysazením křů ve skupinách a zařízením cest povstává zahrada, jež přímo přechází pak v širé campo. Kamenné lavice na vhodných místech, odkud daleký rozhled na moře se otvírá, stříhané tvary křů a úhledné chodníky již tehdy byly podstatnou jich částí.

Typ takových rozkošnických zahrad, jak je známe z autorů římských, došel vrcholu za pozdního císařství a přešel odtud jako jiné tradice umělecké i do křesťanské Evropy. Ale jen v základě, jen pojem architektonické úpravy a snaha po stylisaci. Vše ostatní — rozměry, bohatá, cizokrajná vegetace, nádhera odpočívadel — nemělo místa v omezených prostorách středověkého kláštera nebo hradu. Na současných obrazech a rytinách vidíme tyto rajske dvory, hřbitovy nebo zákoutí mezi hradbami a parkány, přesně dělené cestičkami a trávnikem a vyzdobené několika jen stromy a keři, bez komfortu, skromné. Tam asketické předpisy řádové, zde stavební místo na úzkém návrší diktují omezení se v rozměrech a tím i v úpravě. Také v městech a na venkově v ten čas je zahrada velice skrovný kousek země; poměry majetkové zde a řád stavební v městě, jenž — zejména v královských městech — poroučí stavěti na parcelách dlouhých, ale úzkých, nedopouštějí rozvinouti a vypěstovati zahradu. Vedle těchto čistě technických překážek nebylo tu ani duševních dispoic pro možnost vývinu; nebylo touhy po přírodě, nebylo radosti z jejích darů a nebylo konečně ani nejmenších hygienických potřeb.

Teprve renaissance přinesla zase nový život. Záliba pro volnost a neomezenost nutí šlechtice sestupovati s vrchů, opouštěti úzké hrady a v rovině zakládati si rozlehlý zámek, nutí občany rozšiřovati domy i ulice. Vzory římské působí na celý svět umělecký, odtud berou se popudy k novému tvoření. Také zahrada římská znovu ožívuje, podniká se její rekonstrukce, ovšem již za jiných podmínek a s jinými požadavky. Typ renaissančních zahrad vykonal pak během XVI. a 1. polovice XVII. století pout po celé Evropě a zdokonalen pro naše poměry severní zejména Vredemanem de Vries. Zámky obklopují se terasami, jež dovedou zejména kopcovitý terrain okolní výborně využití, a na nich zakládají se zahrady, kde slučuje se příroda s přísným půdorysem a architekturou. Nejsou to ohromné plochy, rozlehlé záhony a nesmírné vodní nádrže, s nimiž operovala později zahrada francouzská; všechno je zde útulnější, vše nevyrostlo dosud z úzkých poměrů středověkých. Dosud zachovány jsou z těch dob aspoň hlavní dispoice u zámečků v odlehlých krajích Škotska a Francie a vedle toho množství vyobrazení a současné theoretické literatury nás poučuje o jich vzhledu. Pojila se v nich jistá středověká naivnost a upřímnost umělecká již se vznešeností a aristokratickou povýšeností. Zbytky starých zálib šlechtických zachovaly zde ještě klece na pláky a zvířata, střelnice, jízďárny a závodistiště zápasníků, nová moda naproti tomu zavedla sem pravidelné kollonády, otevřené altány,

schodiště, pomerančové hájky a bludiště z hustých keřů, celou soustavu vodotrysků a jeskyň.

Přirozeným postupem a časovou odlehlostí zvětšuje se rámeček celého života na zámku a tím stálému vzrůstu podléhá i zahrada. Zejména vliv francouzského dvora, od 2. pol. XVII. století Evropě směrodatný, uplatňuje se všude a budí touhu po nádheře. Všecka umění a řemesla přibrána jsou, aby dodala lesku a pompy vystupování veřejnému, všechny prostředky vyjadřovací zmnoženy a zvětšeny, aby — třeba s nebezpečím přeplnění a nevkusu — pomáhaly ohromiti a zaslepiti. Architektury ženou se do výšek, jich detaily se násobí a seřazují v množství, ozdobami se plýtvá, plastikou se lžří, celek dociluje dojmu divadelní dekorace. K tomu přistupuje tuhá etiketa, kroj bezmezně nádherný a přeplněný, nové druhy zábav a nákladných slavností. Máme dojem závratné nádhery a bohatství. A v tom čase renaissanční zahrada, vyrostlá z malých počátků, dosahuje svého vrcholu. Dvůr má své komnaty, svá divadla i chrámy, potřebuje i zahrad stejně nádherných a rozlehlých. Pro své záměry nalézá francouzský císař obratného Le-Nôtra a tento vyvrcholuje typ francouzské zahrady.

Všechny okolnosti přispívají k tomu, aby zahrada stala se nádherným jevištěm života dvorského, kde architektura, etiketa, kroj i rostliny stávají se nedílnou jednotkou. Versailles udává tón v celé Evropě, která se nevzpírá, když nová móda odpovídá všeobecné náladě. Změna bývalých prostých parků postupuje rychle i na venkově, i menší šlechta touží po stříhaných prospektech. Tak poskytují zámecké parky skoro po půl století tentýž obraz: Široká promenáda, lemovaná pomeranči v zeleně barvených kbelících, táhne se středem od schodiště nebo portiku zahradní fačady zámecké, prochází parkem i květinovou zahradou a ztrácí se na obzoru v oboře nebo bažantnici. Hluboká perspektiva zúžujících se stromořadí dostává řadu kulís po stranách v četných bludištích a stříhaných chodbách, jež se v určitých vzdálenostech kříží a v růžice rozbíhají; na rozcestích vystříhané niky objímají bílé sochy mythologických osob, bohů nebo geniů, nebo skrývají fontány a kašny, ve výsečích stříhaných kol ztrácejí se intimní čajové domky, pomníky, eremitáže, skryše a altány; na každé postranní cestičce svítí soška amoretta nebo sfingy, v každém basinu dovádí rej malých putti, již s delfíny o závod vodou se postříkují, v úkrytu tu číhá kamenný Faun, onde zase milostně kyne Venuše. A s jakou rafinovanou obratností užíváno tehdy vodních nádrží, dlouhých, úzkých kanálů, soustav vodopádů a vodometů, jak umělým zvyšováním terrainu a úpravou celé soustavy schodišť vždy nové obrazy se objevovaly, nové průhledy se otvíraly. Ale i ta krása divadelní zaniká, přežívá a vyžívá se s módou a parukou.

Nová literatura, Rousseau, angličtí myslitelé a umělci přivádějí myšlení na nové dráhy; působí i změny v životě sociálním, vliv má i úpadek staré Francie. Ani vliv z Číny, tehdy zcela zřejmý v keramice a na látkách, nesmí býti podceňován. A zvolna ustaluje se zase v celé Evropě nová zář o zahradě. Výkřik Rousseauův: Zpět k přírodě! zaléhá sem plnou silou a Angličan William Kent z výlučného produktu umění činí aspoň částečně produkt přírody. Hranice mezi přírodou a uměním mizejí, stávají se neviditelnými. Na prostore určené rozdělují se všechny druhy krajinové stafáže, les, louka, skalní partie, říčka, rybník, stromořadí,

školky a skleníky, stromy a křoviny všeho druhu, všech barev a výšek. A tento labyrint naplňuje se lesními chýšemi, poustevnami, vilami, umělými jeskyněmi a zříceninami, zvířectvem i ptactvem. Na pohled úplná volnost vývoje všeho toho diskretně se v určitých dobách omezuje a řídí.

Ale pravzor anglické zahrady — ohrazená obora velkého panství — brzo se také stylisuje. Romantická doba, podporovaná ještě snahou po novém slohu (empire), uplatňuje tu romantický naturalismus; zahrada není sice již místem dvorské nádhery, ale ani pouhého odpočinku, stávající se místem přemítání a elegické nálady. Vše se ladí do melancholického oparu, doba memoirů a znovuoživlé allegorie přináší nové bohy a staví jim chrámky (chrám lásky, přátelství, pokoje, osamělosti, etnosti, smrti atd.) a tvoří stmělá zákoutí v korových domečcích a zarostlých besídkách. Smrt není hrozná, ale plna smutku a proto se sem hodí náhrobky s urnami a plačícími anděly. Sentimentalita zavádí i k stavění pomníků zemřelým zvířatům, k nasypávání vyhlídkových kopečků s monoptery a rondelly a j. S literárním vlivem roste i stylisace a pod tlakem zpožděného života let dvacátých až padesátých v XIX. století ustrnuje zahrada na romantickém svém typu. Tato předbřeznová (Biedermeiergarten) zahrada jest posledním originelním činem v zahradnictví. —

Ostatek XIX. století stojí ve znamení často bezmyšlenkového eklekticismu a poněvadž zahrada je v úzkém vztahu s architekturou, shledáváme se tu s kopíemi renaissanční nebo francouzské zahrady v soukromých domech a anglického parku na veřejných místech, někde dokonce ještě kombinovaných z těchto obou typů.

Reakce dostavuje se až s novým uměním výtvarným. Běží o nový útvar zahrady, o osobité dílo. Přirozeno, že navazují umělci tam, kde souvislý řetěz vývojový byl přetržen, a vracejí se k počátku XIX. století. Objevují znovu zahradu předbřeznovou, poznávají, že zahrada městská a vesnická, dosud někde neporušená, vyvíjela se bez vlivu velkých slohových vzorů a nabývají odtud plno popudů k moderní zahradě a parku.*) Stará zásada, že zahrada a dům se druží k sobě organicky, že zahrada jest skoro pokračováním domu, se zde znovu uvádí v život a jako dům i zahrada znovu se podrobuje týmž architektonickým pravidlům. Jako část příbytku nejen vyrůstá z krajiny, ale i tvoří s domem jednotlý celek, řídí se zvyky a potřebami obyvatelův. Oddělena od ostatního života jako dům tvoří svůj svět, kde pokračuje domácí intimita pod širým nebem. A jako dům zlaďujeme ve všech jeho prostorách: stěny, nábytek, záclony až do poslední lampičky a bibelotu, podobně neponecháváme úpravu zahrady samu sobě. Záhony trávníků, květiny určitých barev, půdorys, besídka a nábytek — vše to vymáhá jednotné koncepcce a barevného souladu. Architekt se zahradníkem pracují tu svorně a přece samostatně. Dlážděné cestičky, kryté pergolami, jež jsou ovity popínavými keři a dovolují i za deště pobyt venku, jsou pravidelně, geometricky rozděleny a několik terass a schodišť činí prostor zajímavějším; trávniky syté barvy pokrývají všechny plochy a v nich pravidelně umístěny určité květiny svítivých barev. Na koncích nebo v rozích cestiček bílá besídka

*) O moderní zahradě píší a o ni usilují: A. Lichtwark, P. Schultze-Naumburg, Oscar Bie, W. Lange, C. K. Schneider, R. Muthesius, z časopisů zejména Avenariův Kunstwart a vídeňská Hohe Warte.

nebo přirozené loubí vítají k odpočinku, chráněny stříhanými keři nebo stromem před úpalem a na vhodném místě leskne se vodní bassin. Jsou to prosté motivy, jimiž se tu vládne, ale jak působí v rukou moderního umělce!*) Dosud je takováto zahrada výjimkou a schematem, ale šířící se obrození pravé zahradní kultury přivede ji k rozkvětu. —
